

УДК 351/354:167.7

[https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-1\(26\)-257-270](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-1(26)-257-270)

Сушиї Олена Володимирівна,
доктор наук з державного управління,
завідувачка лабораторії методології
психосоціальних і політико-психологіч-
них досліджень, Інститут соціальної та
політичної психології НАПН України,
04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15, тел.:
+38 (067) 910 99 26, e-mail: a_s_y2000@
yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-4364-7571>

Сушиї Елена Владимировна,
доктор наук по государственному
управлению, заведующая лаборатори-
ей методологии психосоциальных и по-
литико-психологических исследований,
Институт социальной и политической
психологии НАПН Украины, 04070, г. Ки-
ев, ул. Андреевская, 15, +38 (067) 910 99 26, e-mail: a_s_y2000@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-4364-7571>

Sushyi Olena Vladimirovna,
Doctor of Science in Public Administration, Head of department, Institute of Social and Political Psychology of the NAES of Ukraine, 04070, Kyiv, 15 Str. Andriivska, tel.: +38 (067) 910 99 26, e-mail: a_s_y2000@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-4364-7571>

УЯВНЕ, АРХЕТИПИ І СОЦІАЛЬНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ: МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. порушено проблему інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління в частині соціального прогнозування. Виокремлено наступні проблемні зрізи, які особливо важливі для України як країни, що перебуває у стані пролонгованої соціальної кризи і на тлі якої змушує відповідати на постпандемійні виклики сьогодення. Перший зріз стосується розроблення психологічно-обґрунтованих стратегій та технологій антикризового управління, що характеризує здатність державно-управлінського корпусу до перспективного бачення та стратегічного мислення. Другий зріз стосується розроблення психологічно обґрунтованих підходів до здійснення соціального прогнозування. Обидві проблемні зрізи взаємозалежні й обумовлюють один одне та, водночас, потребують уточнення в частині актуалізації власне

їх соціально-психологічної обґрунтованості. Таким чином, проблема полягає в окресленні можливостей та меж застосування психологічних підходів у соціальному прогнозуванні (на прикладі соціальної архетипіки та соціології уявного Ж. Дюрана). Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що під час прогнозування необхідно враховувати не тільки особливості тієї чи іншої ситуації, а й відповідний (характерний для ситуації) психологічний стан соціальних груп і спільнот. З огляду на те, що прогноз може виконувати як попереджувальну, так і мотиваційну функцію, недооцінка значущості аналізу ірраціональної сфери масової (колективної) свідомості в єдності її свідомих та несвідомих компонентів може виявитися невиправданим недбальством. Врахування мотиваційної складової людської поведінки, що зазнає впливу як свідомих, так і несвідомих компонентів, може суттєво розширити методологічний арсенал прогностики. Своєю чергою, це актуалізує запит на узагальнення доробку соціально-психологічної науки та визначення психологічних принципів при прогнозуванні соціальних процесів, що потребує подальшої кропіткої роботи.

Ключові слова: соціальне прогнозування, соціальна архетипіка, масове (колективне) свідоме і несвідоме, антикризове управління.

ВООБРАЖЕНИЕ, АРХЕТИПЫ И СОЦИАЛЬНОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ: ВОЗМОЖНОСТИ И ОГРАНИЧЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ

Аннотация. Затронута проблема информационно-аналитического обеспечения государственного управления в части социального прогнозирования. Выделены следующие проблемные срезы, которые особенно важны для Украины как страны, которая находится в состоянии пролонгированного социетального кризиса и на фоне которого вынуждена отвечать на постпандемийные вызовы. Первый срез касается разработки психологически обоснованных стратегий и технологий антикризисного управления, характеризующий способность государственно-управленческого корпуса к перспективному видению и стратегическому мышлению. Второй срез касается разработки психологически обоснованных подходов к осуществлению социального прогнозирования. Оба проблемных среза взаимосвязаны и обуславливают друг друга, и в то же время требуют уточнения в части актуализации собственно их социально-психологической обоснованности. Таким образом, проблема, которая определяет цель представленной статьи, заключается в обозначении возможностей и ограничений применения психологических подходов в социальном прогнозировании (на примере социальной архетипики и социологии воображаемого Ж. Дюрана). Результаты проведенного исследования дают основания утверждать, что при разработке прогноза необходимо учитывать не только особенности той или иной ситуации, но и соответствующее (характерное для ситуации) психологическое состояние социальных групп и сообществ. Учитывая то, что прогноз может выполнять как предупреждающую, так и мотивационную функцию, недооцен-

ка значимости анализа иррациональной сферы массового (коллективного) сознания в единстве сознательных и бессознательных компонентов может оказаться неоправданной халатностью. Учет мотивационной составляющей человеческого поведения, которое испытывает влияние как сознательных, так и бессознательных компонентов, может существенно расширить методологический арсенал прогнозистики. В свою очередь, это актуализирует запрос на обобщение наработок социально-психологической науки и определения психологических принципов, необходимых при прогнозировании социальных процессов, что требует дальнейшей кропотливой работы.

Ключевые слова: социальное прогнозирование, социальная архетипика, массовое (коллективное) сознательное и бессознательное, антикризисное управление.

IMAGINATION, ARCHETYPES AND SOCIAL FORECASTING: OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS OF APPLICATION

Abstract. The article deals with the problem of information and analytical support of public administration in terms of social forecasting. The following problematic cross-sections are highlighted, which are especially important for Ukraine as a country that is in a state of prolonged societal crisis and against which it must respond to today's post-pandemic challenges. The first cross-section concerns the development of psychologically sound strategies and technologies of crisis management, which characterizes the ability of the public administration to a forward-looking vision and strategic thinking. The second cross-section concerns the development of psychologically sound approaches to the implementation of social forecasting. Both problem cross-sections are interdependent and condition each other, and, at the same time, need to be clarified in terms of actualization of their actual socio-psychological validity. Thus, the problem that determines the purpose of the proposed article is to outline the possibilities and limits of the application of psychological approaches in social forecasting (on the example of G. Durand's social archetypes and sociology of the imaginary). The results of the study suggest that the development of the forecast must consider not only the characteristics of a situation but also the appropriate (characteristic of the situation) psychological state of social groups and communities. Given that the forecast can perform both a preventive and motivational function, underestimating the importance of analysing the irrational sphere of mass (collective) consciousness in the unity of its conscious and unconscious components may be unjustified negligence. Considering the motivational component of human behaviour, which is influenced by both conscious and unconscious components, can significantly expand the methodological arsenal of prognosis. In turn, this actualizes the request for generalization of the best practices of socio-psychological science and the definition of psychological principles in predicting social processes, which requires further painstaking work.

Keywords: social forecasting, social archetypes, mass (collective) conscious and unconscious, anti-crisis management.

Постановка проблеми. Найбільшою глобальною кризою нашого століття названо Covid-19. Її глибина та масштаби колосальні: пандемія коронавірусу вразила весь світ, підриваючи основні засади політичної, економічної, суспільної життєдіяльності. Наразі людство тільки-но намагається осягнути далекосяжні наслідки кризових проявів, викликаних пандемією. За різними прогнозами епідемія Covid-19 не лише здатна призвести до економічних збитків та суспільного колапсу. Кожна криза окремо може стати сейсмічним поштовхом, здатним кардинально змінити світовий устрій та характер відносин у системі людина – суспільство – держава.

Коли світ зазнає кардинальних змін кожна країна потребує на ефективний та далекоглядний уряд, здатний долати перешкоди безпрецедентного й глобального масштабу. Щоб бути готовим до розв'язання різноманітних проблем, у т. ч. викликаних пандемією, такий уряд мусить прогнозувати (передбачати) ймовірні кризові виклики, оцінювати їх вірогідні наслідки, розробляти відповідні рішення з метою їх попередження чи подолання, пропонувати альтернативні довгострокові стратегії розвитку. Іншими словами, сучасна доба вимагає від урядів перспективного бачення та стратегічного мислення.

Актуальність даної проблеми для України зумовлена специфікою її розвитку: країна тривалий час перебуває у стані пролонгованої соціетальної кризи, що позначається на всіх сферах суспільного життя [1]. Наразі на тлі соціетальної кризи

українські урядовці змушені відповідати на постпандемійні виклики сьогодення. Втім, як не прикро, вітчизняні урядовці не можуть похвалитися успіхами у вирішенні важливих для українського суспільства і держави питань, свідченням чого стають невтішні рейтинги та низька довіра громадян до різних державних інституцій та рішень, що приймаються. Як що ж виходити з того, що прогнозування є основою стратегічного планування та умовою ефективного функціонування органів державної влади, то оцінка 3,6 бала за 10-бальною шкалою, якою наприкінці 2020 р. вітчизняні експерти оцінили рівень прогнозованості розвитку держави на наступний рік, – говорить про вкрай низьку спроможність управлінського корпусу до системного передбачення та неготовність відповідати викликам часу [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Без науково обґрунтованого передбачення неможливо вчасно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики. З цією метою в Україні створено відповідні підрозділи, аналітичні центри, науково-дослідні установи, діяльність яких власне і здійснює інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади, що складає відповідну основу для формування стратегічних завдань, від ефективності яких залежить майбутнє нашої країни. Зокрема, інформаційно-аналітичне забезпечення здійснюють Міжвідомча комісія з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки та оборони України, Національний інститут стратегічних досліджень, Служба інформацій-

но-аналітичного забезпечення органів державної влади, Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку та ін. Аналітичну інформацію готують різні науково-дослідні установи, які функціонують в структурах НАН України та НАПН України, серед них: Інститут економіки та прогнозування НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, Інститут соціології НАН України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України та інші. Українські соціологічні служби регулярно оприлюднюють результати соціологічних досліджень, серед них: Центр ім. О. Разумкова, Фонд “Демократичні ініціативи” ім. І. Кучеріва, Київський міжнародний інститут соціології, Соціологічна група “Рейтинг” та ін. Названі інформаційно-аналітичні служби забезпечують урядовців необхідною і достатньою кількістю аналітичної інформації для прийняття того чи іншого ефективного управлінського рішення, при цьому даються прогнози щодо можливих наслідків прийняття чи неприйняття таких рішень, чи бездіяльності [3].

Між тим, навколо інформаційно-аналітичного забезпечення та супроводу органів державної влади утворилася якась дивна ситуація. З одної сторони, складається враження, що більшість інформаційно-аналітичних служб, які функціонують в Україні, працюють автономно, за конкретними оперативними чи постійно діючими запитами своїх бенефіціарів, та конкурують між со-

бою; між ними відсутня координація для спільного формування й використання джерельної бази з метою відстеження тенденцій і динаміки суспільного розвитку. Попри те, що чимало інформації розташовано на просторах Інтернету та перебуває у відкритому доступі, здається, що аналітикам стає дедалі складніше охопити багатоплановий та громіздкий емпіричний матеріал, який відображає різноманітні параметри суспільного розвитку. Зокрема, можуть ґрунтовно аналізуватись одні (умовно — генеральні) соціальні процеси та явища і поза увагою лишатись інші факти (умовно — другорядні), які начебто не мають суттєвого значення, проте опосередковано впливають на тенденції та динаміку їх розвитку. В результаті чимало заявлених прогнозів не знаходять свого підтвердження в практиці суспільної життєдіяльності.

З іншої сторони, складається враження, що численні аналітичні записки, інформаційні довідки, які готуються різними науковими установами і в яких докладно описується сутність тієї чи іншої проблеми, підходи та оптимальні шляхи її вирішення, надаються прогнози як позитивних, так і негативних наслідків тощо, не дістають належної уваги з боку урядовців або ж, що набагато гірше, використовуються залежно від кон'юнктурних коливань. Як наслідок нівелюється наукова обґрунтованість суспільного розвитку та необхідність підвищення ефективності соціального програмування, планування та управління у цілому.

На цьому, в далеко не безхмарному світі соціальної прогностики,

тлі вимальовується суттєва прогалина — недостатня увага як з боку експертного середовища, так і з боку урядовців до доробку вітчизняної соціально-психологічної науки, що не стоїть на місці і здатна зробити вагомий внесок у пізнання та пояснення соціального світу. Річ у тому, що якою б кількістю емпіричних шкал не вимірювався соціальний світ, зрозуміло, що в людському суспільстві соціального немає і не може бути без людини, а отже, і без її пристрастей, переживань, уявлень, емоцій, волі, тобто без усього того, що прийнято називати психікою [4].

Сучасна прогностика належить до інтегративних галузей знання, оскільки охоплює соціально значущі проблеми, які заздалегідь не можна розподілити по окремих департаментах науки. Відтак роль соціально-психологічних аспектів людської життєдіяльності у соціальному прогнозуванні та соціальному проектуванні важко переоцінити. Однак їх недооцінка, зокрема, наприклад, таких аспектів, як: архетипи колективного несвідомого, уявлення людини про дійсність, ситуаційні чинники соціальної поведінки тощо, неминуче призводить до неадекватних оцінок ситуацій з боку осіб, які приймають відповідні рішення і які не здатні прорахувати всі можливі наслідки і результати від їх прийняття. Неналежа увага при прогнозуванні до людського чинника, людських ресурсів і можливостей, а також тих “закутків” індивідуальної і колективної душі, не просто послаблює інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади. Це може становити потенційні ризики та загрози як

для безпеки життєдіяльності самих людей, так і для світу, в якому вони живуть

Сказане дає підстави виокремити наступні проблеми, які особливо важливі для України, як країни, яка перебуває у стані пролонгованої соціетальної кризи і на тлі якої мусить відповідати на постпандемійні виклики сьогодення. Одна з них стосується розробки психологічно-обґрунтованих стратегій та технологій антикризового управління, що характеризує здатність державно-управлінського корпусу до перспективного бачення та стратегічного мислення. Інша — стосується розробки психологічно обґрунтованих підходів до здійснення соціального прогнозування. Обидві проблеми взаємозалежні та обумовлюють одна одну, та, водночас, потребують уточнення в частині актуалізації власне їх соціально-психологічної обґрунтованості. Таким чином, загальна проблема полягає у визначенні прогностичного потенціалу соціально-психологічної науки. В свою чергу, проблема, яка визначає мету пропонованої статті, полягає у окресленні можливостей та меж застосування психологічних підходів у соціальному прогнозуванні (на прикладі соціальної архетипіки та соціології уявного Ж. Дюрана).

Виклад основного матеріалу. Прогнозування не зводиться до спроб передбачення усієї картини майбутнього, хоча й спирається на пізнання шляхом спостережень тенденцій та закономірностей розвитку процесів в різних сферах людської життєдіяльності. Соціальне прогнозування, у широкому сенсі, акумулює проблеми, які є суміжними

для різних галузей наукового знання. У вузькому сенсі, соціальне прогнозування розкриває перспективу розвитку соціальних відносин. При цьому особливістю теоретико-методологічної бази прогнозування є необхідність постійного врахування новоявлених обставин та неможливість отримання єдиного результату, який би використовувався зі сто відсотковою впевненістю. На цю обставину звертають увагу чимало дослідників, які працюють у рідній соціальній прогнозуванні.

Наприклад, S. Feder зауважує, що в сфері прогнозування науковці завжди стикаються з проблемою *неможливості бути однозначно впевненими у правильності отриманого прогнозу*¹. Сам дослідник критикує можливість отримання “єдиного результату”, тобто точної відповіді на прогностичне запитання, та, посилячись на думку J. Armstrong, додає, що прогнози з єдиним результатом не уникають невпевненості, вони лише розширюють межі несподіваності. Ще одне важливе зауваження стосується необхідності забезпечення альтернативності під час прогнозування, тобто пошуку та отримання різних результатів, для їх порівняння та використання. Саме тому, S. Feder пропонує при розробці прогностичних моделей, використовувати як кількісні (математичні), так і якісні (аналітичні) методи [5].

На думку W. Dunn, прогнози будь-якого роду — незалежно від того, оснований вони на судженні експерта, простій екстраполяції іс-

торичних тенденцій чи складних у технічному плані економетричних моделях, — *виявляють схильність до помилок*, оснований на хибних або неправдоподібних припущеннях, на підсилюючих можливість помилок системах інституційних мотивацій, а також на швидко зростаючій складності питань, що постають в умовах змінюваності сучасного світу [6]. Підтвердження наведеній думці знаходимо у праці Р. Tetlock “Експертне політичне судження: наскільки це добре? Як ми можемо дізнатися?” [7], де описано випадки *недоліків експертного судження*, зокрема те, що експерти можуть знати менше, ніж вони вважають, а також те, що їх прогнози почасти не можуть перевершити випадкові припущення. D. Gardner, оцінюючи точність ймовірнісних суджень експертів про широкий спектр подій, від стабільності багатонаціональних держав до перспектив зростання ринків, що розвиваються, і ризиків міждержавного конфлікту, знайшов підтвердження реальної стійкості таких психологічних явищ, як самовпевненість, упевненість ретроспективного погляду, корисливі упередження в контрфактичних міркуваннях і складність перевершити навіть прості статистичні моделі [8].

Необхідно звернути увагу ще на такі проблеми, як: *афективні помилки прогнозування та хибність сприйняття прогностичних моделей широкою громадськістю*.

Аналізуючи можливості прогнозування результатів президентських виборів у США К. Dowding зазначає, що при побудові моделей необхідно враховувати *постійну змінюваність*

¹ Тут і далі курсивом виділено автором статті. — О.С.

настроїв у суспільстві, оперувати релевантними та вивіреними даними, щоб отримати достовірні результати у прогнозуванні [9]. Як свідчить дослідження S. Westwood, S. Messing, Y. Leikes, громадськість відчуває труднощі з розумінням та правильним реагуванням на імовірнісні прогнози [10]. Експеримент, проведений С. Norris, A. Dumville, D. Lacy, підтверджує, що люди дуже погано пророкують свої емоційні реакції на майбутні події, часто переоцінюють як інтенсивність, так і тривалість своїх реакцій, особливо на негативні події, чим, власне, і вирізняється проблема *афективних помилок прогнозування* [11].

Окрім цього, К. Dowding наголошує на загрозах від *невірного розуміння громадськістю прогнозів*, адже зазвичай громадськість не бере до уваги оцінки вірогідності прогнозів і не розуміє, що вони можуть мати похибку. Як наслідок, люди переоцінюють чи недооцінюють достовірність прогнозів. Тобто, відмінність студжень, заснованих на різних критеріях, спричинює скепсис стосовно будь-якого запропонованого прогнозу, що в свою чергу паплюжить репутацію дисципліни (прогностики). І навпаки, те, що сприймається за прогноз також впливає й на судження про (не)успішність моделі. Одним словом, “скільки людей, стільки і суджень” [12].

Узагальнюючи наведені судження відносно означених на початку статті проблем слід зазначити, що зазвичай при розробці прогностичної моделі на основі визначених в ході спостережень закономірностей чи тенденцій передбачається, що в

подальшому при збереженні заданих умов відповідні тенденції та закономірності матимуть відповідну динаміку, що призведе до відповідного результату. Якщо ж ті чи інші параметри ситуації зміняться, то іншим буде й результат. Однак завжди зберігається ймовірність того, що відстежено чи взято до уваги не всі умови, і зміна одного з неврахованих параметрів може докорінно змінити усю картину.

Іншими словами, попри те, що сучасна прогностика давно вже подолала обмеженість вузької дисциплінарності, коли екстраполяція вибудовувалась на основі виключно спеціальних знань з економіки, соціології, демографії, екології, енергетики чи геополітики, тим не менш науково-експертне середовище доволі консервативне по своїй суті, а відтак — прагне застосовувати звичні підходи та методи й з підозрою ставиться до експериментальних методологічних розробок, допоки вони не набудуть загального визнання. І це накладає певні обмеження на прогностичні моделі.

У цьому контексті, твердження, наприклад, що сучасні економічні закони не спрацьовують в суспільствах з “незахідним” менталітетом або знаходяться (і у перспективі невідомо, скільки будуть перебувати) в специфічному, наприклад, психологічно збудженому стані [13, с. 197–198], не лише набувають зовсім іншої конотації, але й виводить на необхідність акцентуації проблеми застосування саме психологічно обґрунтованих підходів у соціальному прогнозуванні, що визначається неналежною увагою до ролі психосоціального чинника

у суспільному житті та недооцінкою його впливу на розвиток суспільства у цілому [14].

З огляду на сказане, заслуговують на увагу розробки французького соціолога Жильбера Дюрана та української школи архетипіки (УША). На відміну від класичних підходів, що вибудовуються в руслі позитивістського знання, Ж. Дюран пропонує при дослідженні соціальної реальності задавати більш широкий фокус (або контекст), що дозволяє не лише розкрити нові виміри досліджуваних явищ та процесів, а й визначити їх нові сторони та властивості, які зазвичай ігноруються чи не беруться до уваги традиційними підходами. Зокрема, класичний (структурний) підхід Ж. Дюран доповнює такими зрізами, як соціологія глибин, яка є методологічним та концептуальним розвитком ідей К. Юнга, та соціологія уявного, яка власне фокусується на дослідженні феномену уявного, його втіленні в соціальних і символічних формах [15].

Близькими до ідей Ж. Дюрана в частині методологічного та концептуального розвитку аналітичної психології К. Юнга, зокрема архетипного підходу, є розробки української школи архетипіки, що понад десять років поспіль вигострює методологію соціальної архетипіки на проблемах публічного управління.

У своїх попередніх публікаціях [16–18] неодноразово зазначала, що актуалізація проблеми масового (колективного) несвідомого, у тому числі архетипу, який виступає горизонтом та контекстом розуміння феноменів соціальної дійсності, є не тільки поверненням до архаїчних

засад духовності. Це також може вказувати спрямованість у майбутнє, адже архетипи утілюють надії і мрії народу. В архетипних уявленнях, образах, символах тощо прихована глибинна природа бажань, очікувань, прагнень та надій людей, які виникають у результаті спільної роботи свідомості та колективного несвідомого. І оскільки архетип можна розглядати як інформацію, яка має соціально-управлінську цінність, тому звернення до соціальної архетипіки в сучасному суспільствознавстві, зокрема у публічному управлінні, є цілком закономірним.

Що ж стосується феномену уявного, тут доречно конкретизувати зміст центрального поняття теорії Ж. Дюрана “l’imaginaire”² (фр.). Поняття не має точного дослівного перекладу, більш менш наближеним відповідником є “світ уявного”, тому його прийнято вживати дослівно у відповідній транскрипції (“імажінер”). Імажінер одночасно означає і уяву як здатність, і те, що уявляється (уявне, що відтворено через фантазію), і того, хто уявляє, і сам процес (уява як функція) і, зрештою, все те загальне, передуюче та об’єднуюче всі ці компоненти.

У фокусі наведеної транскрипції імажінер, варто поглянути на відомий з давніх часів суто людський механізм, який Р. Мертон назвав “самореалізованим пророцтвом” (self-fulfilling prophesy) [19]. Йдеться про те, що — індивід або плем’я під сугестивному тиском передбачення несвідомо провокує очікувані події,

² Приблизним англійським відповідником є термін “imagery”.

навіть вельми несприятливі для себе. Наприклад, з етнографічної літератури відомі випадки, коли прокляття шамана призводило до смерті молоді здорової людини. Не є секретом вплив прогнозів й на хід масштабних історичних подій (наприклад, вчення про всесвітню пролетарську революцію). Як справедливо зазначає А. Назаретян, подібними епізодами рясніє і наш час. Це не тільки релігійно-містичні або езотеричні проекти, а й теорії, представлені в науковій формі [20, с. 197].

Повертаючись до окреслених на початку статті проблемних аспектів соціального прогнозування слід зазначити, що на тлі окреслених складностей, точніше обмежень, що існують у сфері соціального прогнозування, акцентуація уваги на необхідності аналізу ірраціональної сфери масової (колективної) свідомості, в єдності її свідомих та несвідомих компонентів може здатися невчасною. Однак недооцінка значущості такого аналізу може виявитися невинуватим недбальством, адже врахування мотиваційної складової людської поведінки, що зазнає впливу як свідомих, так і несвідомих компонентів, може суттєво розширити методологічний арсенал прогностики.

Зазвичай прогностичний алгоритм складається з осягнення минулого через фокус теперішнього і теперішнього, як результату минулого розвитку, на підставі цього майбутнє сприймається як проекція реальних, абсолютно конкретних процесів і тенденцій, що діють в сучасності, на подальшому щаблі розвитку суспільства. Мова йде про екстраполяцію тенденцій, підхід, який не завжди

спрацьовує там, де минуле, визначаючи теперішнє, аж ніяк не сприяє досягненню бажаного майбутнього. Як, наприклад, у випадку України, яка в своїй історії не мала тривалого досвіду ані державного ані національного будівництва.

В такій ситуації потрібен інший алгоритм прогнозування, за яким, вірогідно, слід, по-перше, уявляти образ бажаного майбутнього, по-друге, орієнтуватися на вже існуючі приклади, що задаватимуть напрям руху у потрібному напрямі, і на підставі цього, по-третє, розробляти відповідні стратегії, виходячи з тих реалій, які вже є. В такому разі доречно застосувати іншу дослідницьку стратегію. Її назва — ретродукція (retroduction): пояснення досягається шляхом встановлення реальної засадничої структури або механізму, що відповідає за створення закономірності, яка спостерігається. На основі ретродуктивного аналізу в теоретичному поясненні дослідник може переходити від реальних явищ до структурних причин та механізмів, що їх генерують, тобто робити висновки про неспостережувані сутності та чинники, що враховують спостережувані закономірності [21–23].

Сама по собі ретродукція є радше інтуїтивним та творчим процесом, ніж логічним, адже творча уява та аналогія використовуються для зворотного міркування — від даних до пояснення, від досвіду в емпіричній площині до можливих структур в реальній площині. Водночас ретродуктивна логіка пропонує самим визначити бажаний (або небажаний) майбутній стан системи/об'єкта і встановлювати шляхи досягнення

(чи уникнення досягнення) цього стану. І саме тут, неочікуваним помічником стають моделі, що враховують мотиваційні структури масового (колективного) свідомого і несвідомого. Завдяки цьому можна спрогнозувати певні бажані (чи небажані) результати, визначити можливі потрібні (чи небезпечні) рішення оцінити умови, що сприятимуть (чи не сприятимуть) досягненню наміченого.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Прогноз може виконувати як попереджувальну, так і мотиваційну функцію. Попереджувальний прогноз окреслює можливі негативні наслідки очікуваного майбутнього та змушує шукати альтернативні шляхи чи компромісні рішення, щодо його попередження. Мотиваційний прогноз, навпаки, може стати рушієм (у т. ч. несвідомим) для реалізації заданого проекту майбутнього (як позитивного, так і негативного). Отже, при розробці прогнозу необхідно враховувати не лише особливості тієї чи іншої ситуації, а й відповідний (характерний для ситуації) психологічний стан соціальних груп і спільнот. Своєю чергою, це актуалізує запит на узагальнення доробку соціально-психологічної науки та визначення психологічних принципів при прогнозуванні соціальних процесів, що потребує кропіткої роботи, яка в сучасних реаліях визначається необхідністю раціонального впливу на політичні, соціально-економічні та гуманітарні процеси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Сушиий О. В.* Націєтворчий процес у координатах соцієтальної кризи в Україні // Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2019. Вип. 43 (46). С. 83–109.
2. Політичний квартал: підсумки – 2020 року // Фонд “Демократичні ініціативи” ім. І. Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/politichniy-kvartal-pidsumki-2020-roku>
3. *Варенко В. М.* Інформаційно-аналітична діяльність. К.: Ун-т “Україна”, 2014. 417 с.
4. Основи соціальної психології: навч. посіб. / О. А. Донченко, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко та ін.; за ред. М. М. Слюсаревського. К.: Міленіум, 2008. 536 с.
5. *Feder S. A.* Forecasting for policy making in the post-cold war period // Annual Review of Political Science. 2002. № 5(1). P. 111–125.
6. *Dunn W. M.* Public Policy Analysis: An Introduction. N.J.: Upper Saddle River, 2007. 496 p.
7. *Tetlock P. E.* Expert political judgment: How good is it? How can we know? Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005. 352 p.
8. *Gardner D.* Future babble: Why expert predictions are next to worthless, and you can do better. NY: Dutton, 2011. 320 p.
9. *Dowding K.* Why Forecast? The Value of Forecasting to Political Science // PS: Political Science & Politics. 2021. № 54 (1). P. 104–106. DOI: <https://doi.org/10.1017/S104909652000133X>
10. *Westwood S. J., Messing S., Leikes Y.* Projecting Confidence: How the Probabilistic Horse Race Confuses and Demobilizes the Public // Journal of Politics. 2020. № 82 (4). <https://doi.org/10.1086/708682>
11. *Norris C. J., Dumville A. G., Lacy D. P.* Affective Forecasting Errors in the 2008 Election: Underpredicting Happiness // Political Psychology. 2011. № 32(2). P. 235–249.

12. *Dowding K.* Why Forecast? The Value of Forecasting to Political Science // *PS: Political Science & Politics*. 2021. № 54 (1). P. 104–106. DOI: <https://doi.org/10.1017/S104909652000133X>
13. *Назаретян А. П.* О прогнозировании в шутку и всерьез // *Историческая психология и социология истории*. 2011. Т. 4. № 1. URL: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/134132/>
14. *Сушій О. В.* Психосоціальна культура державного управління. К.: Світогляд, 2012. 344 с.
15. *Durand G.* Les structures anthropologiques de l'imaginaire. Paris: Dunod, 1984. 535 p.
16. *Сушій О. В.* Соціальна архетипіка як методологічний підхід до пізнання масового (колективного) несвідомого // *Соціально-психологічне мислення: генеза, основні форми та перспективи розвитку: монографія / М. М. Слюсаревський, В. В. Жовтянська, О. В. Сушій, В. О. Татенко та ін.; за наук. ред. М. М. Слюсаревського. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 296 с.*
17. *Сушій О. В.* Соціальна архетипіка у проблемному полі публічного управління: сучасний стан і перспективи розвитку // *Публічне урядування*. 2018. № 4 (14). С. 325–338.
18. *Сушій О. В.* Теоретичні засади соціальної архетипіки // *Публічне урядування*. 2016. № 3 (4). С. 168–180.
19. *Merton R. K.* The Self-Fulfilling Prophecy // *The Antioch Review*. 1948. Vol. 8. № 2. P. 193–210.
20. *Назаретян А. П.* О прогнозировании в шутку и всерьез // *Историческая психология и социология истории*. 2011. Т. 4. № 1. URL: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/134132/>
21. *Бейкер М. Дж.* Выбирая методологию исследования // *TERRA ECONOMICUS*. 2014. Т. 12. № 4. С. 137–156.
22. *Blaikie N.* Designing Social Research. Cambridge: Polity Press, 2000. 330 p.
23. *Mingers J.* Re-establishing the real: critical realism and information systems // In: J. Mingers and L. P. Willcocks (eds.). *Social theory and philosophy for information systems*. Chichester: John Wiley & Sons, 2004. P. 372–406.

REFERENCES

1. Sushyi O. V. (2019). Natsiyetvorchyy protses u koordynatakh sotsiyetal'noyi kryzy v Ukrayini [Nation-building process in coordinates of the societal crisis in Ukraine]. *Naukovi studiyi iz sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi – Scientific Studios on Social and Political Psychology*, 43(46), p. 83–109. [in Ukrainian]
2. Politychnyy kvartal: pidsumky – 2020 roku [Political quarter: results of – 2020]. *Fond "Demokratychni initsyatyvy" im. I. Kucheriva – Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation*. URL: <https://dif.org.ua/article/politychniy-kvartal-pidsumki-2020-roku>. [in Ukrainian]
3. Varenko V. M. (2014). *Informatsiyno-analitychna diyal'nist'* [Information and analytical activities]. Kyiv, Universytet "Ukrayina". [in Ukrainian].
4. Slyusarevs'kyi M. M. ed. (2008). *Osnovy sotsial'noyi psykholohiyi: Navchal'nyy posibnyk* [Fundamentals of Social Psychology: Textbook]. O. A. Donchenko, M. M. Slyusarev's'kyi, V. O. Tatenko, T. M. Tytarenko, N. V. Khazratova ta in. Kyiv, Milenium. [in Ukrainian].
5. Feder S. A. (2002). Forecasting for policy making in the post-cold war period. *Annual Review of Political Science*. 5(1), p. 111–125. [in English].

6. Dunn W. M. (2007). *Public Policy Analysis: An Introduction*. N. J.: Upper Saddle River. [in English].
7. Tetlock P. E. (2005). *Expert political judgment: How good is it? How can we know?* Princeton, NJ: Princeton University Press. [in English].
8. Gardner D. (2011). *Future babble: Why expert predictions are next to worthless, and you can do better*. New York, Dutton. [in English].
9. Dowding K. (2021) Why Forecast? The Value of Forecasting to Political Science. *PS: Political Science & Politics*, 54 (1), p. 104–106. DOI: <https://doi.org/10.1017/S104909652000133X> [in English].
10. Westwood S. J., Messing S., Leikes Y.. (2020). Projecting Confidence: How the Probabilistic Horse Race Confuses and Demobilizes the Public. *Journal of Politics*, 82 (4). DOI: <https://doi.org/10.1086/708682> [in English].
11. Norris C. J., Dumville A. G., Lacy D. P. (2011). Affective Forecasting Errors in the 2008 Election: Underpredicting Happiness. *Political Psychology*, 32(2), p. 235–249. [in English].
12. Dowding K. (2021) Why Forecast? The Value of Forecasting to Political Science. *PS: Political Science & Politics*, 54 (1), p. 104–106. DOI: <https://doi.org/10.1017/S104909652000133X> [in English].
13. Nazaretyan A. P. (2011). O prohnozyrovanyy v shutku y vser'ez [About forecasting jokingly and seriously]. *Ystorycheskaya psykholohyya y sotsyolohyya ystoryy – Historical Psychology & Sociology*, 4 (1). URL: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/134132/> [in Russia].
14. Sushyi O. V. (2012). *Psykhosotsial'na kul'tura derzhavnoho upravlinnya* [Psychosocial culture of public administration]. Kyiv, Svitohlyad. [in Ukrainian].
15. Durand G. (1984). *Les structures anthropologiques de l'imaginaire* [The Anthropological Structures of the Imaginary], Paris, France. [in France].
16. Sushyi O. V. (2018). Sotsial'na arkhetypika yak metodolohichnyy pidkhid do piznannya masovoho (kolektyvnoho) nesvidomoho [Social archetype as a methodological approach to the knowledge of the mass (collective) unconscious]. in *Sotsial'no-psykholohichne myslennya: heneza, osnovni formy ta perspektyvy rozvytku – Socio-psychological thinking: genesis, basic forms and prospects of development*. M. M. Slyusarevs'kyi (ed.). Kropyvnyts'kyi, Imeks-LTD. [in Ukrainian].
17. Sushyi O. V. (2018). Sotsial'na arkhetypika u problemnomu poli publichnoho upravlinnya: suchasnyy stan i perspektyvy rozvytku [Social archetypic in the public administration problem field: contemporary state and prospects of development]. *Publichne uradyuvannya – Public management*, 4 (14), p. 325–338. [in Ukrainian].
18. Sushyi O. V. (2016). Teoretychni zasady sotsial'noyi arkhetypyky [Theoretical basis of social archetypic]. *Publichne uradyuvannya – Public management*, 3 (4), p. 168–180. [in Ukrainian].
19. Merton R. K. (1948). The Self-Fulfilling Prophecy. *The Antioch Review*, 8 (2), p. 193–210. [in English].
20. Nazaretyan A. P. (2011). O prohnozyrovanyy v shutku y vser'ez [About forecasting jokingly and seriously]. *Ystorycheskaya psykholohyya y sotsyolohyya ystoryy – Historical Psychology & Sociology*, 4 (1). URL: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/134132/> [in Russia].
21. Beyker M. Dzh. (2014). Vybiraya metodologiyu issledovaniya [Choosing a research methodology]. *Terra economicus – Terra economicus*, 2 (4), p. 137–156. [in Russian].

22. Blaikie N. (2000). *Designing Social Research*. Cambridge: Polity Press. [in English].
23. Mingers J. (2004). Re-establishing the real: critical realism and information systems. In: J. Mingers and L. P. Willcocks (eds.). *Social theory and philosophy for information systems*. Chichester: John Wiley & Sons. p. 372–406. [in English].